

76426

O STILU

Odlomek iz inauguralne disertacije, ki jo je predložil
cand. phil.

ŽEKAR FRANC
za dosego doktorske časti.

Disertacija je bila na podlagi referata gg. prof.

DR. VEBRA FRANCA in
DR. OZVALDA KAROLA

sprejeta v seji fakultetnega sveta filozofske fakultete univerze
kralja Aleksandra I. v Ljubljani dne 29. novembra 1933

76426

O STILNEM DOŽIVETJU.

Naše vprašanje je: kakó je stilnost možna? — ali z drugimi besedami: kakó pride do takega izraza in kakó nam je tak izraz dostopen?

Stil, ki je svojevrsten izraz, izvira iz volitivnega subjekta; njegov prikaz je tedaj mogoč le preko izvestnega normativnega doživljanja, ki posreduje, da se subjektive zakonitosti dejanski izražajo in da **mi tak** izraz enako dejanski dojamemo. Z odkritjem takega doživetja, ki nam za sedaj natančneje še ni znano, z njegovo analizo in njegovim izvorom bomo pa obenem odgovorili tudi na stavljeno vprašanje, kakó je stilnost možna?

Kakšno je doživetje, ki stilnost posreduje? Na vseh kulturnih poljih, na pr. na gospodarskem, estetskem, političnem itd. utegnemo srečati stilne pojave, ki so produkti kulturnega udejstvovanja. Torej preveva stilnost nedvomno vse kulturno življenje in udejstvovanje človeka. Če naj pride do takega svojevrstnega volitivnega izražanja na celokupnem kulturnem poprišču, je povsem umljivo, da zahtevamo za tako izražanje posebne gonilne sile, ki morajo biti pač višjeredne (že stilnost sama je tvorba višjega reda), in da morajo biti tembolj višjeredne, ker so to sile dejanja. Taka višjeredna doživetja pa že tudi poznamo. So to vsa naša stremljenja. Torej pa mora imeti doživetje, ki žene k izražanju, stremljenjsko funkcijo. Naj slede še argumenti.

a) **Skustveni argument.** — Stil je izraz perzonalne subjektive bistvenosti (doživljajski stil) na eni strani ter izraz subjektivega perzonalnega doživljanja na drugi (predmetni stil). Najkrepkejši dokaz, da je naše naziranje o svojevrstnem doživljanju, ki nas neposredno vede do stilnosti, pravilno, nudi skušnja. V vsakdanjem življenju trčimo skoraj na vsak korak na gori očrtano izražanje, odnosno na način takega izražanja, trčimo pa tudi na tozadevna doživljanja, ki do takega izražanja vedejo, silijo. Saj ni človeka, ki bi ne imel svojevrstnega stremljenja po kakršnemkoli udejstvovanju, ali ki bi ne čutil potrebe, izražati tega, kar sam doživlja. Mislimo na pr. na globoko žalost, ki teži srce temu ali onemu izmed nas, da komaj čakamo, da jo tako ali tako izrazimo, bodisi s potezami svojega obraza, s solzami v očeh, bodisi ko jo odkrijemo dobremu prijatelju z besedo. Mislimo na pr. zopet na umetnika, kateremu se je porodila v duši umetniška zamisel in ki zopet komaj čaka, da »izlije«, da realizira to čudovito tvorbo na platno,

ali da jo »vdahne« v kip. Ali mislimo tudi na znanstvenika, kateremu se je posrečilo razvozlati težek problem, čigar rešitve ne more obdržati zase, temveč nestrpnno čaka prilike, da jo razodene, izrazi svojim prijateljem in nato širši okolici. Večina ljudi hoče podpirati siromaka, ali pa ima vsaj usmiljenje ž njim, katero takó ali drugače tudi izraža. V mislih imamo tudi narodne pesni, v katere je vložil narod svoje trpljenje, svoja čustva, svojo zgodovino, pesni, ki ostanejo prav zato večno lepe, večno mlade: saj nahajamo v duši celega naroda poteze, ki presegajo časovno določene posebnosti tega ali drugega posameznika. Narodov jezik je sredstvo za izražanje narodove duše.

Tako bi lahko našteali nebroj slučajev iz vsakdanjega življenja, ko se nam takorekoč na vsak korak pojavlja vseobča težnja po izražanju, udejstvovanju. Zadenemo pa tudi v vsakdanjem življenju na slučaje, ko kdo »izraz« svoje bistvenosti, svojega doživljanja zavrača, na pr. ko hoče kdo svojo bol ohraniti zase prikrito. Ni težko zadeti, da morajo biti svojevrstna taka doživetja, ki ženejo do »izražanja«, do stilnega udejstvovanja, pa tudi do zavračanja takega izražanja in udejstvovanja. Ko torej na pr. z etičnih vidikov stremim pomagati revežu ali ko na pr. umetnika žene prikazati na njegovem umotvoru lepoto, tedaj mora umetniku na takem izražanju biti, on ga mora vrednotiti, kakor mora biti tudi meni na tem, da se etično udejestvujem. S tem smo pa že odkrili svojevrstno čustvovanje, na katerem se gradi pristojno stremljenje. Ker žene táko stremljenje k stilnemu izrazu, ga hočemo imenovati stilno stremljenje, táko zavračanje pa stilno zavračanje; prvo predpostavlja še pozitivno čustvovanje, drugo pa negativno. Ker pa imajo vsa čustva in stremljenja tudi kazalno funkcijo, kaže stilno stremljenje neposredno pozitivno stilno najstvo, stilno zavračanje pa negativno; pozitivno (negativno) stilno čustvovanje pa kaže neposredno pozitivno (negativno) stilno vrednoto. S temi doživetji je pa vpostavljen obenem psihološki stik volitivnega ustvarjanja in volitivnega dojemajočega subjekta na eni strani s stilnostjo na drugi.

b) **Psihološki argument.** — Tezo, da zamoremo v istini govoriti o svojevrstnem stilnem doživljanju, smo podkrepili s tozadevnimi pojavi na skustvenem polju. Kakor smo pa delno že tudi videli, govori za tako tezo tudi struktura stilnega stremljenja in zavračanja. Ni stremljenja, ki bi ne zahtevalo za neposredno psihološko podlago pristojnega čustva. Če naj po takem ali drugem izražanju stremim, odnosno ga zavračam, moram spričo »izraza« pozitivno, negativno čustvovati, mi mora biti na izrazu. Kakor vsako, tako ima tudi stilno čustvo kazalno funkcijo, ki kaže neposredno pristojno vrednoto (nevrednoto) in s tem obenem

odraz ali stil sam. V prejšnjih poglavjih smo pokazali, da pripemo le preko stilnega objekta do stila; tedaj pa je prav lik sam posredni nosilec stilnosti, stilne vrednote, nevrednote. Le ta lik je predstavno dan. Tako pa trdimo, da bi bil slep za stilnost pojava, kdor bi ne bil tako ustrojen, da bi ne zamogel spričo odraza subjektive bistvenosti ali spričo odraza subjektivega doživljanja doživljati že specifično stilnega čustva. Subjekt, ki bi bil nezmožen umotvor stilno uživati, bi bil tudi slep za očrtani izraz, tak ali drugačen stil sam. Njemu bi bil stil le prazna beseda. Objekt, ki bi ne bil določen po stilni vrednoti, bi tudi ne mogel biti nositelj stilnega najstva, ali psihološko rečeno: ni stilnega stremljenja brez stilnega čuvstvovanja, kakor tudi tega ni in ne more biti brez odgovarjajočih likovnih predstav.

c) **Strukturni argument.** — Da zamoremo nadalje dejanski govoriti o stilnem čustvu, o tem nas prepričujejo tudi take strani na tem čustvu samem, kakršne izsledimo na vsakem drugem čustvu. Prva taka stran je svojevrstna kvaliteta tega čustva, ki podeli čustvu tako svojevrstnost, da ga ne moremo smatrati morda le za odtenek kakega drugega doživetja. Nadalje, kakor vsako drugo čustvo, ima tudi stilno čustvo vse kvantitativne stopnje svoje intenzitete, katerim odgovarjajo sporedno na predmetni plati večje ali manjše količine stilne vrednote, večjega ali manjšega izraza. In v istini govorimo o večjem ali manjšem, odnosno krepkejšem, slabejšem, polnejšem, praznejšem odrazu, stilu, govorimo pa tudi o brezizraznosti, brezstilnosti. Tem kvantitativnim stopnjam ustrezajo na psihološki plati večje ali manjše stopnje stilno-čustvene intenzitete. Kakor vsako čustvo, ima tudi stilno čustvo kazalno, predočevalno funkcijo, ki bi zamoglo koga zavesti k trditvi, da bi nam stilnost utegnila biti že predstavno dana. Kakor vsako čustvo, takó je tudi stilno čustvo polarno.

d) **Analogni argument.** — Za možnost stilnega čustva govori tudi predmetna fundativna struktura njegovega predočevanja. V teku razprave smo izsledili, da moramo lik zapustiti, če hočemo priti do stilnosti: stilnost ni nikaka sestavna, pa tem pomembnejša in važnejša odnosa prikazen na liku. Že naprej zamoremo tedaj pričakovati, da mora biti svojevrstno višje doživetje, ki naj stil »kaže«, da je celó doživetje, ki naj bo še bolj višjeredno kakor ono, ki kaže na pr. lepoto. Saj je pa stilen tudi vsak umetniški umotvor, ki ga zamoremo estetsko, pa tudi stilno uživati.

e) **Kulturno-razvojni argument.** — Vsa kulturna udejstvovanja človeka, torej taka udejstvovanja, pri katerih stopa živo v ospredje vprašanje vrednot, spremlja vedno in povsod svojevrsten stil. Opozorili smo v teku razprave* na različna

* Materija za to je bila podana v poglavju »O doživljajskem liku in o psihološki usidranosti svobodnega udejstvovanja« moje disertacije. Tam sem prikazal stilnost na različnih kulturnih poljih (umetniškem).

kulturna polja ter na odgovarjajoče stile. Pri tem smo prišli do zaključka, da je stil povsod tam, kjer je kulturno udejstvovanje človeka. Če pa se vrednote na kulturnem poprišču pojavljajo vedno in povsod v spremstvu stila, tedaj pa govori tudi ta činenjenica za svojevrstno stilno emocijsko človeško doživljanje.

OPREDELITEV STILNEGA DOŽIVETJA IN NJEGOVEGA OBJEKTA.

Perzonalno-aktivno ali kulturno udejstvovanje človeka je najožje navezано na vrednote; saj tako udejstvovanje ni nič drugega kakor »izražanje vrednot«.

Ugotovili smo, da se stil pojavlja le tam, kjer je tako udejstvovanje mogoče, ki predpostavlja pristojno perzonalno-emocionalno izživljanje subjekta. Torej se mora pojavljati stilna vrednota in stilno najstvo vedno in povsod v spremstvu kake druge vrednote, na pr. hedonske, estetske, elevterične, logične itd., stilno čustvo in stilno stremljenje pa v spremstvu kakega drugega čustvovanja, na pr. hedonskega, elevteričnega, logičnega itd. Kakšna je zveza med stilno vrednoto in stilnim najstvom na eni strani ter navedenimi vrednotami na drugi, in kakšna je zveza med stilnim čustvovanjem in stilnim stremljenjem na eni strani ter med navedenimi čustvovanji na drugi? To naj pojasni sledeči primer: na gospodarskem polju se na podlagi perzonalnega udejstvovanja človeškega subjekta »izražajo« stilno hedonske vrednote. Če naj tako vrednoto — prijetnost uživanja gospodarskih dobrin — stilno izrazim, mi mora biti na izražanju take vrednote, moram hedonsko vrednoto v smeri stilnega izražanja vrednotiti, moram po takem izrazu stremeti. Tedaj se pa gradi stilna vrednota, ki je neposredni nosilec stilnega najstva, v tem slučaju na hedonski vrednoti, pristojno stilno čustvo, ki je neposredni nosilec stilnega stremjenja, pa na hedonskem. Hedonsko vrednoto si psihično »osvajam«, »lastim« v smeri »stilnega izražanja« s stilnim čustvom, ki mi zase prikaže »stilno«, izrazno vrednoto, in ta dobi takó objektivno veljavnost. S tem je pa odkrita dvojna funkcija stilnega doživetja, kakršno ima tudi vsako drugo višjeredno doživetje, namreč priláščevalna, osvojevalna funkcija, ki je diagonalna, ter kazalna funkcija, ki je horizontalna. Stilno čustvo, ki sloni v opisanem slučaju na hedonskem, je radi tega napram hedonskemu čustvu — čustvo višjega reda ali sekundarno čustvo, istotako je pa tudi stilna vrednota napram hedonski vrednoti — vrednota višjega reda ali sekundarna vrednota. Hedonsko čustvo in hedonska vrednota je primarno čustvo in primarna

znanstvenem, političnem itd.) ter opozoril na tozadevne zastopnike. — Glej tudi sledeče poglavje!

vrednota, in sicer primarno čustvo zato, ker sloni neposredno na umskem doživetju, t. j. na občutkih, ne pa na kakem drugem čustvu. — V teku razprave smo izsledili, da zahteva stilnost ali izraznost realizacijo svojih podlag. Če naj bo izražanje kakršnihkoli vrednot objektivno veljavno, tedaj zahteva zase tudi svoje poprišče. Na pr. izražanje hedonske vrednote zahteva gospodarsko poprišče. Mislimo samo na gospodarske zajednice, na stanovsko gospodarsko zadružništvo, ki igra v sodobnem gospodarskem udejstvovanju veliko vlogo itd. Stilno doživetje je tedaj višje redno sekundarno emocionalno doživetje, njegov objekt pa je višje redna sekundarna vrednota. Nikjer in nikoli pa bi človek ne skušal izražati hedonskih vrednot, ali z drugimi besedami, se ne bi gospodarsko udeještoval, če ne bi bil kedaj prej na pr. gorkote, mraza, kar najraznovrstnejše prehrane hedonsko (pozitivno, negativno) — užival. Tedaj pa je stilno izražanje hedonske vrednote, ali gospodarsko udeještvovanje — izražanje skustvenih primarnih vrednot.

V teku razprave smo nadalje slišali, da se izražajo na stilnih objektih zakonitosti človeške duše. Kje so take zakonitosti pri hedonskem izražanju, ki sloni le na golem skustvu? Odgovor na to vprašanje je le navidezno težak. Znano je, da na pr. strupenosti, sladkobe, grenkobe, mraza itd. dejanski v naši okolici ni, ter da so to le gole tvorbe, ali boljše primarne čutno-psihične reakcije našega psihofizičnega sestava, ki so le za nas, za posameznika prave realitete. Če mi je tedaj na pr. »uživanje« sladkorja prijetno, je to le »moja« zadeva, »moja« zakonitost, katero prijetnost nato volitivno izražam ter prenašam na gospodarsko polje na pr. takó, da pospešujem pridelek, ali pa »primeren« nakup sladkorja v dobrobit sebi in gospodarske zajednice, h kateri pripadam. V takim slučaju dobi tako udeještvovanje, odnosno dobijo pristojne izražene hedonske vrednote objektivno-večinsko veljavnost.

Tako bi lahko razčlenili kakršnokoli drugo perzonalno udeještvovanje tudi na drugih kulturnih področjih: na pr. v umetniškem udeještvovanju se izraža estétska vrednota — lepota. Kako se izražajo pri umetniškem udeještvovanju pristojne zakonitosti subjekta? Kakor je že znano, lepota ni nikjer v naši okolici dejanski obistinjena, temveč najdemo tam le njene posredne fundamente, ki jih moramo oblikovati v pristojni lik. Na podlagi takega oblikovanja se nam »prikaže« na liku lepota, ali boljše rečeno, jo liku pripisujemo. Lepota je zopet le naša zadeva, je naš produkt, naša zaslugá, naša zakonitost: saj sami oblikujemo po zakonitostih svoje duše, v kateri morajo biti usidrani psihični perzonalno-aktivni elementi, na pr. pojmi o harmoniji itd. Lepoto, njene zakonitosti, ki so naša last, prenašamo na pristojni likovni objekt, ki ga dejanski smotreno oblikujemo, realiziramo. Zato pa zamore biti pravi umetniški umotvor zares nosi-

telj odraza umetnikove duše. Napram hedonski vrednoti je lepota dejanski objektivnejša, ima vseobčo veljavnost ter je analitična vrednota, dočim je hedonska vrednota bolj subjektivna in sku-stvena. Prijetnost (neprijetnost) nam je namreč skustveno vsi-ljena, lepoto (grdoto) pa sami ustvarjamo. Seveda pa imamo tu v mislih nasprotje »subjektivnosti-objektivnosti«, ki se ne krije z naravoslovnim pojmovanjem tega nasprotja: kar bi bilo v nara-voslovju objektivno, je tu subjektivno, in kar bi bilo tam sub-jektivno, to je tu objektivno. Tedaj pa velja dobesedno izrek: »de gustibus non est disputandum«.

V znanstvenem udejstvovanju se izraža logična vrednota — r e s n i c e. Torišče tega izražanja je znanstveno polje. Znanstve-nik izraža svoja spoznanja, odnosno izsledeno resnico na pristo-jnem realiziranem objektu, na kakršnemkoli znanstvenem pro-dukту, kakor je na pr. matematična, prirodoznanstvena, zgodo-vinska razprava itd. Tako znanstveno spoznanje je uprav spo-znanje znanstvenika samega, ki dobi, volitivno »izraženo«, še objektivno obiležje.

Na političnem polju se izraža elevterična vrednota — s v o -b o d a. Politik, ki mu politika ni samo sredstvo, daje duška svojim elevteričnim čustvom v besedi na shodih, predavanjih, ali v časopisnih člankih itd. Hrepenenje po sproščenosti okov, v ka-tere je vkovan njegov svobodni razmah, njegova politična svo-boda, ki jo slika v svojih delih, je uprav last dotičnega politika. je njegova zakonitost. In to bo tudi tembolj veljalo, ako pomi-slimo slučaje zgolj navidezne zasužnjenosti človeškega volitiv-nega svojstva. Saj zasužnjenje vnanjega izražanja duhovnega izživiljanja še ni zasužnjenje duhovne svobode. In takó priča zgo-dovina človeštva o najrazličnejših herojih, ki so vzdihovali v okovih, v katere je bilo vkovano njihovo telo, notranje, duhovno so pa kljub temu preživljali svobodno svoje dni. Saj je pa du-hovna svoboda prava absolutna last in pravica človeškega sub-jekta, do katere nima in ne more imeti dostopa — pa kdorkoli. Z njo razpolaga le njen lastnik.

V etičnem udejstvovanju se izražajo e t i č n e vrednote. To-rišče takega udejstvovanja je med vsemi najširše. Saj so pa tudi čustva, kakor usmiljenje, ljubezen, sovraštvo do bližnjega naj-elementarnejša čustva, kar jih preveva človeško dušo. Saj vsak pozna udejstvovanje človeka v tej smeri; mislimo samo na raz-novrstna zavetišča, posamezne lige zoper nalezljive bolezni itd! Vse tako izživiljanje je prava najelementarnejša last, zakonitost člo-veške duše, ki pa ima tudi stalnega sodnika, — vest.

V hagiološkem življenju človeka se izraža h a g i o l o š k a vrednota, h kateri se zatekajo narodi in so stremeli narodi vseh časov. Kakor zakonitosti etičnih vrednot, tako so tudi zakonitosti hagiološke vrednote usidrane najgloblje v človeški duši in se iz-

ražajo na pristojnih delih. Mislimo na različne kulte, verske obrede, na misijonske pohode v kulturno zaostale predele!

Takó bi lahko navedli najraznovrstnejše kulturno udejstvovanje in povsod bi nam stopil pred oči stilni izraz pristojnih vrednot. Dosedaj smo izbrali le najizrazitejše vrednote, ki se odražajo v kulturnem udejstvovanju človeka. Utegnemo pa zadeti tudi na tako udejstvovanje človeka, v katerem se križa in prepleta izraz različnih vrednot. Kakor se prepleta in druži na pr. gospodarsko udejstvovanje s političnim, pa tudi s socialnim, takó se druži in prepleta tudi stilni izraz pristojnih vrednot. Primer za gospodarsko-socialno prepletanje in druženje je »marksizem«. Prepletanje hagiološkega udejstvovanja in tozadavnega izraza z etičnimi in socialnimi elementi najdemo v krščanstvu itd.

Navedeni primeri so pokazali, da je stilno doživetje res navezano vselej in povsod še na kako drugo emocionalno doživetje, ki je njegova neposredna podlaga, pokazali so, da je stilno doživetje zares sekundarno čustvo, njegov objekt pa da je sekundarna vrednota, ki sloni neposredno še na kakšni drugi primarni vrednoti. Ti primeri so pa obenem indirektno pokazali, da ni kulturnega človeškega izživljanja, kjer bi se ne pojavilo tudi stilno življenje človeka, ter da ni kulturnih vrednot brez stilnih.

Zanimivo je, da trčimo na slučaje stilnega izživljanja, ko sloni stilno čustvo na višjerednih, torej na sekundarnih čustvih, kakor so na pr. veselje, žalost, ljubezen, sovraštvo, spoštovanje. Vsled stilnih emocionalnih sil čuti človeški subjekt potrebo, da tudi taka sekundarna čustva stilno izraža. V takih slučajih si mora subjekt odgovarjajoče sekundarne vrednote čustveno osvojiti: šele na podlagi takega akta se prikaže odgovarjajoči stilni izraz. V takem slučaju bi pa slonelo, kakor že rečeno, stilno čustvo, ki je že zase sekundarno čustvo, zopet na sekundarnem čustvu, na pr. na ljubezni. — Vsa navedena čustva so v svojem bistvu vsekakor sekundarna čustva, ko jih pa izražamo, torej ko so podlaga stilnemu čustvu, pa prevzamejo še funkcijo primarnih čustev; le njihova funkcija je v tem slučaju primarna.

Na podlagi tega, kar nam je dosedaj znano, lahko rečemo: kakršnekoli vrednote, ki jih je produciral perzonalni subjekt, zahtevajo vsled navedenih perzonalnih sil svoj stilni izraz. Tedaj se pa stilno čustvo lahko veže s kakršnimkoli primarnim ali tudi sekundarnim čustvom, stilna vrednota pa s kakršnokoli primarno ali pa tudi sekundarno vrednoto.* Stilna vrednota je sekundarna vrednota ter spada v sistem sekundarnih vrednot.

* Taka razlaga pa tudi omogoča, da se stilna vrednota veže z že »izraženo vrednoto«, z drugimi besedami, da sloni stilna vrednota neposredno na stilni vrednoti. Tudi tak slučaj je dejanski obistinjen med drugim tudi tedaj, ko na pr. ta ali oni govornik v svojem govoru, ali

OPREDELITEV STILNE VREDNOTE NAPRAM ESTETSKI.

Stilna in estetska vrednota sta likovni vrednoti. Iz tega bi sledilo, da utegnejo biti obistinjeni slučajji, ko bi se stilna vrednota družila z estetsko in narobe. Vprašanje je, ali je taka »symbioza« načelna, ali pa je navezana še na druge pogoje? Z odgovorom na to vprašanje pa bo dana obenem tudi opredelitev stilne vrednote napram estetski, ter stilnega čustva napram estetskemu. Harmonija likovnih podlag pogaja lepoto, disharmonija pa grdo*. Estetska vrednota je indiferentno polarna, kar velja tudi za stilno vrednoto. Tudi pri stilni vrednoti se družita na vsaki točki večja ali manjša pozitivna količina stilnosti z recipročno manjšo ali večjo negativno stilno količino, tako da se pozitivna in negativna količina na vsaki točki »stilnega« prehodnika spopolnujeta na količino 1. Na zunaj se ti rezultati javljajo le v večji ali manjši pozitivni in v večji ali manjši negativni stilnosti in sicer po prevalenci pozitivne, odnosno negativne stilne količine. Na pr. objekt bi bil pozitivno stilen pri tri-četrtinski pozitivni in en-četrtinski negativni stilni količini. Kakor pri estetski vrednoti, tako sta tudi pri stilni skrajni količinski točki (1 in 0) le teoretični. Saj nas skušnja uči, da ne more nihče samega sebe zares adekvatno na zunaj podati, pa tudi ne takó živeti, da bi vsaj nekaj notranjega bistva ne prišlo do vnanjega izraza. V tem dejstvu je osnovana resnica, da je vse naše vnanje dejanje na eni strani resda izraz naše notranjosti, da pa nas vendar vse tako vnanje dejanje v nobenem slučaju ne upravičuje k mnenju, da smo pristojno osebo docela spoznali. Po indiferentno-polarnostni funkciji med stilno in estetsko vrednoto ni razlike.

Ali se stilna vrednota načelno družita z estetsko vrednoto? Nemogoč je lik, ki bi ne bil bodisi harmonija, bodisi disharmonija svojih predmetnih podlag. Ker je torej stilna vrednota navezana povsod in vselej na lik, bi sledilo iz tega, da je lik obenem stilen in estetičen, ali z drugimi besedami, da je lik nosilec obeh vrednot, stilne in estetske. Vsakdanje skustvo pa priča, da utegnemo trčiti na lepe objekte, ki niso obenem stilni. Na pr. udejstvovanje sestre usmiljenke pri bolnikih je nad vse etično ter obenem stilno. Nihče pa ne trdi, da bi tako udejstvovanje bilo lepo ali grdo.** Kakó naj si to razlagamo? Aksiom je, da iste podlage po istem svojem ustroju in po istih medsebojnih odnosih ne morejo pogajati dveh ali več različnih vrednot. Saj bi bilo tako pogajanje naravnost protirečno. In zares, kakor smo že

pisatelj v svojem spisu doslovno navaja že izražene vrednote kakršnegakoli znanstvenika, umetnika, politika itd.

* Glej dr. Fr. Veber — »Estetika« — § 23!

** Če rečemo v medsebojnem občevanju, da je »lepo«, ko kdo pomaga bolnikom, je s tem izrazom mišljeno »etično lepo«, ne pa »estetsko lepo«.

videli, isti lik sicer lahko pogaja lepoto in stilnost, toda prvo ne posredno, drugo pa posredno. Saj smo našli, da je stilna vrednota sekundarna vrednota, ki zahteva še drugo vrednoto za svojo podlago. Da se nam prikaže stilna vrednota, je treba k liku še nekaj dodati, namreč drugo primarno vrednoto; ni pa treba, da bi ta »druga« vrednota bila ravno estetska, temveč je lahko tudi drugačna. Če bi se na udejstvovanju usmiljenke razen etične vrednote pokazala komu še estetska, — (tak slučaj bi bil pač mogoč le pri teoretskem opazovanju, ki bi se vršilo bolj na račun znanstvenega razglabljanja kakor pa na račun emocij); tedaj bi pa taka estetska vrednota ne bila izrazna, stilna lepota, temveč le lepota, kakršno bi na pr. uživali ob kakem naravnem objektu. Tak uživatelj bi motril delo usmiljenke ne z vidika perzonalno-aktivnega estetskega »udejstvovanja«, temveč usmiljenka in njeno samaritansko udejstvovanje bi mu bilo le nekaka vsiljena podlaga za pristojni estetski lik. Tak lik pa ne more biti stilen ter se razlikuje od lika, ki je nositelj izražene etične vrednote. Stilni lik sloni v tem slučaju na posameznih samaritanskih delih usmiljenke pri bolnikih, »estetski« lik (če ga že smemo tako imenovati) pa sloni na soglašanju usmiljenke z njenim izživljanjem. Lika sta torej različna. Saj pa udejstvovanje usmiljenke ne more biti usmerjeno v dve strani, k dvojnemu smotru. V takem slučaju bi se med njenim estetskim in etičnim doživljanjem pojavil naravnost razdvoj. Če bi pa usmiljenka doživljala le estetska čustva (negativna), ko streže bolnikom, tedaj pa njenega delovanja ne bi mogli smatrati za etičnega, ker ga pač ne bi vodili etični motivi. En lik zamore služiti le enemu smotru. Ko se na realiziranih objektih razen izražene primarne vrednote prikaže še estetska, ne gre to toliko na račun perzonalne aktivnosti udejstvujočega se subjekta, pač pa je to bolj le konsektivna činjenica, ki pravo perzonalno udejstvovanje le spremlja in je toliko več-ali-manj le teoretskega pomena. Razlika v opisanem slučaju sloni na stilnosti. Nekaj drugega je namreč »izražena«, »stilna« lepota, nekaj drugega je »brezstilna« lepota. »Neizražena, brezstilna« estetska vrednota se utegne prikazovati* s »stilno« vrednoto, toda le konsektivno, kot stil spremljajoč brezstilen pojav. V takem slučaju pa estetska vrednota ni »kreativen« produkt, ni izražena stilna vrednota.

Radi lažjega umevanja naj sledita še dva primera: mislimo na pasjerejca, ki odgaja svojega psa samo zato, da bi ga drago prodal. Le na dobrem skupičku mu je. Zato se trudi, da bi se prikazale na njegovem »gojencu« različne priučene lastnosti, kakor različne gimnastične spretnosti (skoki, plavanje, točna poslušnost itd.), lastnosti, ki se uveljavljajo na pr. na lovu. Da bi bila cena psu tem višja, pazi njegov gospodar na njegovo rast, prehrano, snago, pristriže mu primerno dlako itd. In res se je

* trpno.

temu pasjerejcu posrečilo doseči, da so se prikazali na psu zaželjeni znaki, pri vsem pa ni opazil, da je postal pes tudi »lep«. Mogoč je pa tudi tak slučaj, da je pes izrecno grd, da pa ima vendar take priučene lastnosti, ki pogajajo njegovo visoko ceno. Lepota ni bila tedaj pogoj za ta ali oni izraz na psu samem. Pasjerejcu je bilo čustveno le na tem, da se pojavijo na psu take lastnosti, ki bi pogajale njegovo visoko ceno, torej lovske spretnosti. Lepota psa je v opisanem primeru le slučajno »spremljajoč«, ne pa hotno »prikazan« pojav. Stilna vrednota sloni v tem slučaju le na vrednosti živali, vrednosti, ki je predočevanec »cenitve«, ne sloni pa na lepoti. Vsekakor pa utegne lepota psa njegovo ceno še zvišati, to pa se ni izvršilo hotno, temveč le slučajno.

Drugi primer: ko rečemo na pr. ogorčeni komu — »baraba«, ali ko vzkliknemo pomilovalno — »revež«, bi zamogel pri tem le redko kdo izslediti pa tudi trohico kake estetske primesi, razen če bi jo namenoma iskal, odnosno če bi tak slučaj teoretično analiziral. Pred vsem pač izražajo take besede pristna etična, neetična doživljanja subjekta. In sedaj ne bo težko opredeliti stilne vrednote napram estetski. Skupni znak obeh je likovnost. Ta je pri prvi posredna, pri drugi neposredna. Nadaljnji skupni znak obeh je nujna indiferentna polarnost. Za stilno vrednoto se zahteva realizacija, ali boljše — kreacija njenega posrednega nosilca, stilnega objekta, pri estetski vrednoti pa taka realizacija ni neobhodno potrebna. Vezanje estetske vrednote s stilno in obratno ni načelno, temveč le slučajno. Tako vezanje ni odvisno od estetičnosti pojavov na eni strani ter ne od njihove stilnosti na drugi, temveč je zavisno od tega, ali je estetska vrednota (nevrednota) hotno izražena, ali ne. S tem je pa tudi s te strani ovrženo naziranje, češ, da je stil navezan zgolj na umetniško udejstvovanje, kar pa ne spodbije dejstva, da je stil v umetnosti še najbolj dostopen.

Stilnost je vrednota, ki sloni na izrazu kakršnekoli vrednote, tedaj tudi estetske.

STILNE KATEGORIJE TER POMEN STILA ZA ŽIVLJENJE ČLOVEKA.

Stil preveva vse kulturno udejstvovanje človeka. Najdeš ga na vsakem kulturnem polju. V njem se izražajo perzonalna izživljanja, ki so zase zopet izraz duhovnih plasti ter zakonitosti človeške duše. Taka razlaga pa zahteva najraznovrstnejše stilnosti ali stilne kategorije, to pa z vidika: a) stilnega subjekta, b) stilne vsebine, c) načina vsebinskega izražanja. V naslednjem skušamo podati najmarkantnejše stilne kategorije.

Po stilnem subjektu delimo stil v »individualističnega« ter »kolektivističnega«. Vemo, da izživiljanje niti dveh subjektov ni popolnoma enako. Vsak duhovni subjekt ima svoj način izživiljanja, udejstvovanja, zato pa tudi svojevrsten individualni izraz ali stil. Perzonalno izživiljanje, udejstvovanje posameznega subjekta prikazuje individualistični stil, na pr. Cankarjev, Wagnerjev, Tolstojev stil itd. Če tudi se izživilja vsak subjekt po svoje, vendar so med takim izživiljanjem najraznovrstnejših subjektov tudi perzonalna doživetja, ki sličejo druga drugim, na pr. stremljenja k enakemu cilju. Take duše so si sorodne, sorodne po svojem izživiljanju. Njihovo izživiljanje se izraža v pristojnem skupnem stilu, ki ga hočemo nazvati kolektivističnega, ker subsumira izživiljanje več subjektov. Tak stil je na pr. družinski stil, narodni stil, nadalje zajedniški stil sploh, kakor na pr. zadrugarski, stanovski stil (obrtniški stil, stil poljedelca) itd.

Po izraženi vsebinski kvaliteti, odnosno po pristojnih popriščih stilnega izražanja se deli stil v hedonskega ali gospodarskega, estetskega ali umetniškega, elevteričnega ali političnega, logičnega ali znanstvenega, etičnega, socialnega, verskega.

Po načinu stilnega izražanja. Ker je način stilnega izražanja pri različnih perzonalnih subjektih tudi različen, pogaja delitev stilnosti po posameznih subjektih obenem tudi že delitev stilnosti po načinu izražanja. Delitev kolektivistične stilnosti po načinu stilnega izražanja najdemo predvsem na umetniškem polju: govorimo na pr. o impresionizmu, ekspresionizmu, v stavbarstvu govorimo na pr. o antičnem, renesančnem, baročnem stilu. Seveda pa gredo s takimi načinovnimi razlikami tudi vsebinske. Tako je na pr. gotika bolj teokratska nego barok.

Navedli smo glavne vrste stilnosti. Če si te pobliže ogledamo, moramo priznati, da je večina izmed njih bolj idealna, dejanski pa je le redko v opisani čisti obliki obistinjena. Dejanski najdemo več-ali-manj mešane forme stilnosti. Tako je gospodarski stil kaj rad pomešan ali prepleten s političnim ali socialnim, kakor je na pr. marksistični stil, ki je kompleks gospodarskih, socialnih in političnih elementov. Znanstveni, umetniški stil se prepleta premnogokrat z verskimi elementi; mišlimo n. pr. na Goethejevega »Fausta«, Wagnerjevega »Tannhäuserja«, na »tolstojanizem«, ki je rodil celo svojevrstne verske sekte itd.! Kakó so se različni stili in načini stilnega izražanja na različnih kulturnih poljih razvijali, kakó so se med seboj prepletali ter zlivali drug v drugega, o tem govori zgodovinski razvoj stila. Antični stil na pr. v arhitektoniki preveča vso antiko; njegove veje segajo izrazito preko izliva desetega v enajsto stoletje, ohranja se tu in tam preko romanskega stila in gotike ter ne zabriše svojih sledov v renesanci. Stiloslovje, stiloznanstvo se peča z analizo stilnih kategorij.

Kjerkoli se pojavi udejstvovanje človeka, se pojavi s takim udejstvovanjem tudi pristojni stil, ki izvira iz imanentnih tvornih duhovnih sil človeka. Stil je čustvena zadeva ustvarjajočega subjekta, vsled česar načelno ne more biti priučen. Obiščimo v duhu skritega umetnika v gorski vasi, katerega je neštetokrat vodila pot mimo »Križanega« na vetrovni poljani: po burji in dežju je svetemu »Razpetju« že razbičan in razoblikovan obraz. Pa kaj zato! V duši mladega umetnika se je nekaj zganilo, zažarel mu je nasproti pravi obraz, pravi izraz Velikega trpljenja. Vzame kos lesa, rezlja in rezlja in namesto brezizraznega lesa se pojavi v rokah dovršeni izraz njegove vizije, pravi umotvor. Ves srečen ga pokaže svojim tovarišem na vasi, ki pa ne najdejo na njem nič posebnega; užaljen ga zapre v svojo skrinjico.

Stilna umetniška zgodovina govori o ustvariteljih tega ali onega stila. Ker je tak stil odgovarjal duhu časa, so ga skratka prevzeli drugi mojstri — esteti, ki so način stilnega izražanja po prvem umetniku takorekoč kopirali. Priznati moramo, da je umetnik, ki je vsebino svojega estetskega doživljanja v dotičnem stilu prvi izrazil, pravi ustvaritelj takega izražanja; ustvaritelj je pa tudi oni, ki je prvemu sledil, ker je prav s tem dokazal, da so ustvarjajoče sile dosedaj v njem le takorekoč spale ter bile še-le po umetniškem izražanju njegovega predhodnika vzbujene, ki pa sedaj črpajo iz lastne imanence. Če bi takih dispozicij umetnik ne imel, bi tudi svojega predhodnika posnemati ne mogel. V zvezi s tem naj sledi odlomek iz dela I. Cankarja — »Razvoj stila«: »Saj že to, da umetniški individuum ali doba prevzameta stil od drugod, kaže dovolj očitno, da so v recipientu bile duševne dispozicije, ki so ga usposobile, da izposojeno formo sprejme, in ki bi ga usposobile, da jo kakorkoli sam ustvari, če bi je ne našel že oblikovane«. Na prenašanju, odnosno prevzemanju stilnosti sloni tudi tako zvana tradicija ter raznovrstne šege. Saj ima skoraj vsaka hiša v vasi že svojevrstno izražanje svojega doživetja, svoje n a v a d e, svoj stil. Te navade se prenašajo, odnosno predajajo od roda do roda. Istotako hrani skrbno tudi vsak narod svoje šege in navade. V izraženi vsebini, kakor v načinu stilnega izražanja se zrcali tedaj ne samo duh posameznika, temveč lahko tudi duh naroda, pa tudi duh cele dobe. S tega vidika so najlepši primer n a r o d n e p e s m i. Že manj pazljivemu opazovalcu se izraža n. pr. v slovenskih, kakor v srbskih narodnih pesnih globoka sentimentalnost, prikazujoča duševne muke začasa narodove nesvobode. Narodovo življenje se zrcali na pr. tudi v njegovih šegah, navadah, da celo v n o š i, ki tudi ni nič drugega, kakor svojevrsten stil. V tem oziru govorimo lahko tudi o m o d i, b o n - t o n u kot o svojevrstnem stilu. Pomislimo nadalje samo na nestalnost vedno se spreminjajoče ženske mode, v kateri opaziš kaj zlahka izraz sodobne življenjske vihravosti. In naj bo način izražanja v sodobni umetnosti odsev sodobnih nazorov?

Kjer je človeško ustvarjanje, tam je stil. Stil je tedaj iskrena izpoved človeškega nazora. Takó pa je tudi obstoj in razvoj človeškega življenja najožje navezan na stilnost, na medsebojno izražanje. Vsak medsebojni odnos človeka do človeka brez medsebojnega izražanja bi bil nemogoč. Če bi človek ne imel izraza za svoje misli in težnje, za svoje umsko in nagonsko doživljanje, če bi ne imel izraza za svojo bistvenost, moral bi ostati osamljen jetnik sredi burnega življenjskega dogajanja. Njegovo izživljanje bi bilo le animalno ustrojeno ter bi zamoglo v najboljšem slučaju sličiti izživljanju živali. Umljivo je, da bi na taki točki ne mogli govoriti ne o človeški civilizaciji in ne o na njej zgrajeni človeški kulturi. Sicer zasledimo tudi v živalstvu najprimitivnejše sledove teženj po sožitju, ki je pa zgolj življenjsko primarnega značaja. Na pr. divje koze žive v čredah, mravlje, termiti v svojih živalskih zajednicah. Izgleda, da ima visoko razvito živalstvo celo primitivne »znake«, s katerimi je omogočen medsebojni živalski odnos. Tako primitivno »živalsko izražanje« bi bili specifični živalski glasovi. Na pr. divji kozel-čubar zažvižga karakteristično, če preti čredi nevarnost, istotako je krakanje vrane-čubarice značilno, če preti jati opasnost. Take znake pozna dobro lovec, pa tudi planinec. Toda živalska težnja po sožitju izvira le iz borbe za prirodni živalski obstoj. Težnja je tu namreč le sredstvo, nikoli pa ne **sebi namen**. Edinole v takem slučaju bi bila stilna vrednota — primarna vrednota. Radi prirodnega izvora živalskega sožitja se pa na točki živalstva tudi ne more nikoli pojaviti ne civilizacija, ne kultura.

Pozicija človeka v stvarstvu je vsled njegove osebne bistvenosti svojevrstna, svojevrstne so njegove težnje na posameznih njegovih toriščih, svojevrsten je njegov medsebojni odnos ter radi tega tudi svojevrsten medsebojni izraz. In res svojevrsten je izraz, stil človeka, ki se udejstvuje na pr. na gospodarskem, na političnem, umetniškem, verskem polju itd. Ne samo da ustreza svojevrstnim kulturnim poljem tudi svojevrsten izraz, temveč v teku kulturnega razvoja se pojavlja celo sprememba v načinu izražanja, pojavlja se pretakanje, zlivanje stila v stil; vse to pa je v najožji zvezi z življenjskim razvojem samim. Tedaj se pa skriva za zgodovinskim razvojem stila tudi svojevrstna zgodovina človeškega udejstvovanja. In res se trudijo sodobni znanstveniki, kolikor je piscu znano — za sedaj le na umetniškem polju, — izslediti tak zgodovinski razvoj umetniškega stila ter analizirati stilnost v posameznih dobah in pri posameznih skupinah človeštva. S tem je pa tudi indirektno pokazano, kakó neizmerno je polje, ki je v marsikaterem oziru še neobdelano, polje, ki se odpira takemu znanstvenemu raziskavanju; pomisliti je treba le, kakó raznovrstna so torišča kulturnega človeškega udejstvovanja.

Zatopimo se v ono-prazgodovinsko-davnost človeka, ko se je ta komaj pojavil na zemlji. Vsekakor v prvotnih fazah svojega razvoja človek še ni imel na razpolago že izglajenega izražanja, niti ne potrebnega besednega zaklada. Prva sredstva za medsebojni izraz so morali pač biti primitivni glasovi, ki so po jakosti, višini, nižini, po svoji barvi, po svojevrstnem hitrejšem, počasnejšem časovnem sledju »izražali« pristojno doživljanje ter preko tega bistvenost posameznika. Tako je tedaj tudi zgodovinsko pokazana potreba po izrazu, stilu od onega trenutka naprej, ko je stopil človek prvič v stik s človekom, pa vse skozi do današnjega dne, po stilu, s čigar odpadom bi morala odpasti tudi bitnost take človeške družabnosti, kakršna nam je poznana do današnjega dne. Stil je sredstvo, ki omogoča medsebojni človeški odnos ter je zato pogoj za duhovno-vitalni kulturni obstoj človeka, obenem pa dviga tudi njegovo prirodno vitalnost na višjo stopnjo.

Doživljajski stil je pogojen po kulturnem izživiljanju človeka, predmetni stil pa po njegovem udejstvovanju. Prvi je vsaj teoretsko mogoč brez drugega, dejanski pa brez drugega ni nikjer obistinjen. Saj ni človeka, ki bi se zaprl popolnoma vase, ki bi kakršenkoli pa tudi najmanjši izraz vedno in povsod zanimal. Tak človek bi moral biti dejanski brez gonov, brez emocij. Drugi, predmetni stil pa je vselej in povsod navezan na prvega. Umska perzonalno-aktivna plat človeške duše rodi zamisli in ideje, ki udejstvovanje umsko usmerjajo in vodijo, emocionalna plat človeške duše pa k udejstvovanju žene. Le smotreno udejstvovanje z ad o v o l j u j e človeka kot duhovno bitje, ki svoje smotre dejanski tudi realizira. Ideje pa se ne dajo nikoli in nikjer realizirati ter so vsled tega svojstva porok, da udejstvovanje človeka in ž njim njegovo duhovno življenje ne — zamre. Je pač v knjigah usode zapisano tako, da strémi vedno naprej h končnemu cilju, pa če tudi se ti odmiče ta vedno dalje in dalje in če tudi ga ne moreš in ne smeš doseči v življenju, kakršnega poznamo. Ni glavna naloga — doseči, tem več stremeti!

